

Aina Moll

LA NOSTRA LLENGUA

Segona edició

EDITORIAL MOLL
MALLORCA
1994

Col·lecció TOMIR n.º 15

XII. La llengua escrita

L'ús de la llengua en els registres de nivell alt es fa principalment en forma escrita. Fins que es van inventar els mitjans de comunicació parlats, la llengua escrita n'acaparava els usos, si exceptuam l'escola, que precisament ensenyava d'escriure i de llegir, i les activitats religioses, que eren l'única via d'accés als registres alts de la llengua per a la gran majoria il·letrada: la sentien en boca dels capellans i la practicaven en dir les oracions. Fora d'això, la majoria de casos d'ús formal parlat corresponien a textos que es llegien o, si més no, eren preparats per escrit abans de dir-los en un discurs o un sermó, per exemple.

La llengua és essencialment "llengua", és a dir, parlada, i presenta mil variacions, perquè durant segles la comunicació es feia únicament amb la gent de l'entorn; les llengües primitives no tenen modalitat estàndard, ni convenció de llengua escrita (per això les llengües africanes, dividides en multitud de dialectes, no han pogut substituir fins ara, en els nous Estats africans, la llengua dels colonitzadors). La llengua escrita es fa necessària amb el progrés cultural dels pobles, per poder comunicar d'una manera general, amb interlocutors que s'expressen de maneres diferents –i que sovint estan lluny, en l'espai o en el temps–, i per tant, no ha de tenir característiques locals, sinó generals.

Durant segles, mentre es formaven les llengües romàniques, configurant sistemes fonètics i gramaticals diferents, la llengua de nivell alt a tots els territoris sortits de l'Imperi Romà era el llatí –el llatí que aprenien els erudits, en esglésies, convents i universitats, i que era molt diferent de la llengua que parlava el poble–. Quan l'Església, els autors de cròniques i els recitadors d'històries destinades al poble que desconeixia el llatí decidiren transmetre per escrit els seus textos, les llengües romàniques reberen forma escrita i, durant un parell de segles encara, coexistiren amb el llatí. El mateix Ramon Llull, que va ser el primer a emprar una llengua romànica per escriure de filosofia i teologia, ens ha transmès en llatí una part de les seves obres.

La llengua escrita és convencional: la comunitat de parlants està d'acord a transcriure d'una determinada manera els sons que pronuncia i les formes gramaticals que empra; la convenció l'han establerta els gramàtics, amb criteris científics, tenint en compte les modalitats parlades de la llengua, la forma de les paraules en la llengua mare (en el nostre cas, la llatina), el paral·lelisme amb les altres llengües germanes (les romàniques, en el cas del català o del castellà), etc.

El sistema gràfic llatí –el que coneixien els qui començaren a escriure en llengües romàniques– ha servit per establir l'ortografia i la gramàtica de les llengües que se n'han derivat. Així, en llatí només hi havia cinc vocals (que podien ser llargues o curtes), i les representaven amb cinc lletres diferents. Les llengües romàniques, en evolucionar, crearen sons nous, que s'han representat gràficament amb les mateixes cinc lletres del llatí, o amb les seves combinacions. I és en l'establiment i la difusió d'aquestes representacions convencionals, que els gramàtics i l'escola han tingut un paper de primer ordre.

Així, en català escrivim el so de la *e* neutra (que només existeix en català oriental, incloses les Balears) amb *a* o amb *e* segons com la pronuncien els catalans occidentals, i més concretament els valencians (“cosa / coses”, “cantava / cantaves / cantaven”); la forma de pronom *nosaltres*, que té una trentena de variants segons les modalitats dialectals, s'ha fixat així perquè és composta de *nos* + *altres* com el castellà “nosotros”; *tenir* i *venir*, han desplaçat *tindre* i *vindre* de la llengua escrita i dels registres formals perquè són les formes més clàssiques, i les que han prevalgut en les altres llengües romàniques; etc.

La convenció ortogràfica només serveix per a una llengua determinada: si llegim una llengua segons la convenció d'una altra, la deformam. Un anglès amic nostre que havia après un poc de castellà, deia que l'havien enganyat fent-li creure que l'espanyol era una llengua fàcil perquè “s'escriu tal com es pronuncia”. *No es verdad*, deia ell, *escriben “miuya” y pronuncian “mujer”!* En efecte, per poder llegir *mujer* en castellà, hem de conèixer la convenció castellana: segons la catalana, *mujer* es llegiria amb *j* de *jeure* i *é* final com la de *carrer*.

En canvi, la convenció serveix per a tots els parlants de la llengua, encara que hi hagi diferències considerables de pronunciació segons els dialectes: els infants aprenen a l'escola una ortografia i una gramàtica que serveixen per a “tota la llengua”, i l'adapten a la seva modalitat parlada, de manera que un nin mallorquí –si no és de Sóller– llegirà *posar* amb *o* i un menorquí o un solleric amb *u*. Però a causa de la nostra situació lingüísticament anormal, la majoria dels catalanoparlants adults desconeixen les convencions de la llengua catalana i hi apliquen les de la castellana. Per això hi ha mallorquins que troben absurd que la *ll* de vegades es llegeixi *ll* (*calla!*) i de vegades *i* (*palla*), o que la vocal neutra s'escrigui de vegades *a* i de vegades *e*, i en canvi consideren natural que en castellà la *c* no soni igual a *caso* i *ceso*, o que un mateix so s'escrigui amb lletra diferent a *caso* / *queso*, *garage* / *viaje*, *reza* / *rece*, etc., perquè tot això ho han après de petits.

L'escola és el canal per on la normativa es posa a l'abast de tothom. I per mitjà de la lectura la gent amplia progressivament els seus coneixements, i adquireix sense ni tèmber-se'n la modalitat estàndard i de registre formal de la llengua, de manera que sempre que vol pot passar de la varietat col·loquial del seu dialecte local, a la varietat formal que tots els parlants reconeixen com a pròpia per a aquest nivell. En el nostre cas, la majoria de la gent gran no ha tingut oportunitat d'adquirir aquest coneixement i aquesta habilitat, però les generacions joves ja podran tenir una formació normal.

En resum: tots els parlants d'una llengua l'escriuen de la mateixa manera, però a l'hora de llegir, poden llegir amb la fonètica pròpia de la seva contrada; i a l'hora de redactar-hi un text, poden triar entre totes les possibilitats que ofereix el nivell alt de la llengua comuna.

Per demostrar-ho, em va semblar útil llegir per als televidents de *La*

Nostra Llengua (amb accent mallorquí, naturalment) unes mostres del meu àlbum d'autògrafs de poetes.

És un àlbum que vaig començar quan tenia quinze anys, on tenc autògrafs de molts i bons poetes illencs, catalans i valencians –i també uns quants de castellans, i qualcun de francès–. Hi ha poemes fets aposta per a mi, però la majoria els triava el poeta del conjunt de la seva obra, generalment perquè a ell li agradaven especialment (em consta, per exemple, en el cas de Carles Riba i de Vicente Aleixandre). Va iniciar l'àlbum Na Maria Antònia Salvà, seguida de Miquel Ferrà i Guillem Colom –a qui aprofit per retre un record d'homenatge, ara que es compleixen deu anys de la seva mort–; i més endavant hi ha Miquel Forteza, Joan Pons i Marquès, Bernat Vidal i Tomàs, Cèlia Viñas, Marià Villangómez, Jaume Vidal Alcover, Josep M. Llompart, Blai Bonet, Isidor Marí, etc.

Cap d'ells emprà l'article salat –com no l'ha emprat cap mallorquí per fer poesia, tret dels glosadors, que versifiquen oralment, en llenguatge col·loquial–, i els seus versos són perfectament comprensibles per als catalans i els valencians. I de la mateixa manera, els versos dels catalans –Carles Riba, Marià Manent, Joan Vinyoli, Josep V. Foix, Joan Triadú, Maria Aurèlia Capmany, Alexandre Cirici, Francesc Vallverdú, Lluís Llach, etc.– i els dels valencians Xavier Casp, Joan Fuster, Vicent Andrés Estellés, Josep Piera,... són igualment comprensibles per als baleàrics.

Vegem com a mostra el poema de Na Maria Antònia Salvà que obre l'àlbum. Diu així:

Per N'Aineta Moll

T'he vista dins un somni mig rosa mig poncella
i sé que en gentilesa t'assembles al teu blanc;
t'he vista dins un somni intel·ligent i bella
i em plau signar la fulla d'aquest ton llibre blanc.

El viure és bell. Espera, avença per la vida,
veuràs les meravelles amb què l'exorna Déu
i dins ton cor la flama del bé mai extingida,
et contaran mil coses el sol o bé la neu.

Davant ta juvenesa que és broll de joia sana,
qui mai t'auguraria l'eixut del desengany?
–Rosers de primavera plantà ma edat llunyana
i he vist com espletaven en roses de tot l'any.

Maria Antònia Salvà

Lluchmajor, Gener de 1945

La vaig voler llegir, en primer lloc, pel seu contingut. No faceu cas de la primera estrofa, que és de circumstàncies; però les altres dues contenen un missatge de fe i d'esperança que em va captivar en aquell moment –Na Maria Antònia Salvà tenia setanta-sis anys, i jo quinze–, i que ara subscric personalment. I crec que val la pena passar el missatge als nostres joves, que tan sovint en reben de catastrofistes.

En segon lloc, m'interessa fer notar que aquest text, llegit amb fonètica barcelonina, pot passar per català central. A la primera estrofa trobam l'expressió “em plau signar...”, amb el verb *plaure*, que molts de mallorquins no consideren com a propi –sobretot per l'abundància d'ús que fan els catalans de la fórmula “si us plau”, inusual a les Illes. Recordau, però, que els personatges de les rondalles, quan van de camí i veuen un llum enfora, s'exclamen “un llumeneret blau; ja hi arribarem, si a Déu plau!” I ja veis amb quina naturalitat l'empra Na Maria Antònia Salvà, que tan bé domina la llengua i els temes de la nostra pagesia. Ha preferit també *signar* a *firmar*, i ha emprat, com molts de poetes catalans, les formes arcaiques de possessiu (“ton llibre”, “ma edat”), que en llenguatge col·loquial només es conserven davant “pare” i “mare”, i poca cosa més.

També el poema de Miquel Forteza –de tema tan mallorquí!– pot semblar escrit en barceloní, en lleidatà o en valencià, segons la fonètica que empri el lector. És aquest:

Glossa

A Anna Moll

Ametller, arbre fidel
que, amb ta verdor dolorida,
mostres la soca ferida
sota la grisor del cel!

Com tu, dins l'hivern cruel,
voldria treure florida.
Mes la vida em torna gel
i a tu el gel et torna vida.

Miquel Forteza

1949

De la mateixa manera, el poema de Carles Riba, que vaig llegir
també amb fonètica mallorquina, pot semblar d'autor mallorquí:

Cap enllà

Com la proa amb l'onada,
com la llum amb el vidre,
com l'amant amb l'amada,
m'encontraré amb tu,
Esperança, Esperança,
tu esquerpa i jo segur.

No sabré si és amor
o si una lluita brava;
si fart o si llangor.
Serà la prova pura,
Esperança, Esperança,
Cap enllà, oh més ventura!

Carles Riba

Les cançons populars, que són poesia oral, de vegades tenen un to
formal, ben treballat, i duen l'article literari. Per exemple:

Una vida, dues vides,
dues vides teniu vós;
vós teniu la meua vida
i la vida de tots dos.

*

Vós sou la guilant guilant,
vós sou la guilant garrida;
vós sou la rosa florida
collida en el roser blanc.

*

Blanquetjau de dia i nit
com la lluna de gener;
blanquetjau com l'ametler
com ve que n'està florit.

Altres vegades, amb un valor poètic semblant, empren l'article
salat i són transcrites amb ortografia dialectal:

Una rosa a cada galta,
un ui a cada cabeí;
vós sou sa font del remei
que per mi no n'hi ha d'altra.

*

Cara de Pasco teniu,
quina cara més alegre!
com amb vós es sol se pega,
sa resplendor li preniu.

*

El cel bell s'és foradat
i n'és caiguda una estrella;
oh quina gran meravella
que menau en es costat!

Però les cançons satíriques o de picat solen emprar sistemàticament el registre col·loquial. Per exemple les que segueixen, tretes, com les precedents, de les *Cançons Populares Mallorquines. Selecció i comentari per Francesc de B. Moll*, col·lecció "Les Illes d'Or", nº 4 (1ª. edició, 1934):

Jo més m'estim una uiada
des meu estimat passat,
que tota sa voluntat
des que festeig encara ara.

*

Sa mare l'hi alabava:
-Fia meua, és bon fadri.
-Si deis que tant vos agrada,
mu mare, casau-vos-hí.

*

Tant darrera casar vaig
com darrera morir-mè;
jo hi era per provar-tè,
per fer-te buidar es gavatx.

Aquests textos segueixen en part la normativa general, i en part se n'allunyen (d'una manera convencional, també), de maneres diverses, a criteri de l'autor, per assegurar-se que seran llegides en la forma corresponent al dialecte reproduït. En parlarem en el capítol qui ve.

XIII. Llengua escrita en modalitat dialectal

A l'enquesta de TVE-Balears sobre la llengua, la gran majoria dels enquestats responen negativament a la pregunta sobre si saben escriure en la llengua de l'illa, (tret dels més joves, que han tengut ocasió d'aprendre'n a l'escola). N'hi ha uns quants, però, que afegeixen que "l'escriuriem, però amb moltes faltes"; i un d'ells (el núm. 11 de Mallorca) diu:

"Bueno, escriure... Però no tenc gramàtica i faria una quantitat de faltes tremenda. Jo escriuria així com m'ho sent, *ni más ni menos*".

Escriure "tal com s'ho sentien" és el que feien els primers que van escriure en les diferents llengües romàniques -que en general coneixien l'escriptura llatina, i per tant arribaven a resultats semblants, encara que no existissin normes establertes-; els qui venien després els imitaven, i així es va anar configurant la forma escrita de cada llengua, amb diferències en determinats punts fins que els gramàtics les codificaren i les seves normes van ser difoses i acceptades per la comunitat lingüística.

Però ja hem dit que aquestes normes s'han donat per a la totalitat de la llengua, i són ensenyades a tots els seus parlants. Les varietats